

Cengiz Han Oğlu Toluy III; Otçiginlik ve İktidar Hakkı

Burak Çelik

Araştırma Görevlisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler, Tarih, Konya, Türkiye,
celikkburak1@gmail.com

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 09.08.2020 Kabul: 19.12.2020 Yayın: 31.12.2020	<p>Otçigin tabiri, Türk-Moğol kültüründe yasal olarak meydana gelmiş çekirdek ailenin, diğer bir deyişle eski Türkçedeki “oguş”un yaşça en küçük erkek bireyini ifade etmektedir. “Ot” (kalp) ve “Tigin” (prens) kelimelerinin bir araya gelmesinden türetilen “Otçigin”, “Kalbin Prensi” anlamına gelmektedir. Steplerdeki Türk-Moğol ailesinde otçiginin birçok hakkı bulunmaktadır. Bu haklardan en önemlisi otçiginin babasının evi üzerinde öldükten sonra meşru idare hakkına sahip olmasıdır. Cengiz ailesinin en küçük bireyi, başarılı askeri yaşantısıyla bilinen Toluy’dur. Büyük Moğol hükümdarı Cengiz Han’ın baş hatunu Börte Uçin’den olan dördüncü oğlu Toluy, kaynaklarda yer yer otçigin, yer yer aynı anlama gelen Yeke Noyan ve Uluğ Noyan tabirleriyle anılmıştır. Dönemin başlıca meşhur tarihçilerinden Reşidüddin, onun Cengizli tahtı üzerindeki hakkını otçiginlik bağlamında değerlendirmeye tabi tutmuş, bu hususta Bilgileri daha sınırlı olan Cüveyni’de eserinde kısaca Toluy’un hakkının gasp edildiğine işaret etmiştir. Otçigin unvanının getirdiği birtakım hakları kullandığını anladığımız Toluy, iki yıllık niyabet süresi dışında han olarak iktidara gelememiştir. Toluy’un 1232’deki ölümünün ardından saltanat, yıllar sonra kendi soyuna intikal etmiştir. Üç çalışmadan oluşan makale dizisinin üçüncü bölümü olan bu çalışmada otçiginlik ve Bozkır kültürü bağlamında Toluy’un niyabet süreci ve Ögedey’in tahta çıkış süreçleri incelenmiştir.</p>
Anahtar Kelimeler: Otçigin, Toluy, Oguş, Aile hukuku, Erk.	

Genghis Khan’s Son Tolui III: Otchigin And Power Right

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 09.08.2020 Accepted: 19.12.2020 Published: 31.12.2020	<p>Otchigin expression refers to youngest male individual by age of “ogus” in old Turkish put it differently legally formed core family. Otchigin that composed of a combination of his words “ot” (heart) and “tigin” (prince) means “prince of heart.” There are many rights of otchigin in Turko-Mongol family of the steppes. The most important of these rights is entitled to the legitimate administration after he is dying over his otchigin father’s house. The smallest individual of the Genghis family is Tolui known for his successful military life. Tolui who is the fourth son born to Borte Üjin, chief lady of Great Mongol ruler Genghis Khan, for this reason, was referred to as Yeke Noyan, Uluğ Noyan in place the same meaning of otchigin in places in the sources. Rashid al-Din, one of the most famous historians of the period, considered his right to the throne of Genghis in the context of otchigin, and it is understood that he was not as knowledgeable as Rashid al-Din in his work in Juvaini; he briefly pointed out that Tolui’s right had been usurped. Tolui that we understand that otchigin exercised certain rights brought about by his title, apart from the two-year period of niyabat, he wasn’t come to power as Khan. After Tolui death in 1232, the reign was transferred to his own lineage years later. In this study, which is the second part of a series of articles consisting of three studies, In the context of otchigin and steppe culture, Tolui’s niyabat process and Ögedey’s ascendancy processes were examined.</p>
Keywords: Otchigin, Tolui, Ogus, Family law, Power.	

Atf/Citation: Çelik, B. (2020). Cengiz Han Oğlu Toluy III; Otçiginlik ve İktidar Hakkı, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 4(2), 176-185.

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). (CC BY-NC 4.0)”

GİRİŞ

Steplerdeki aile sistemi binlerce yıl geçerliliğini koruyan eski Türk-Moğol hukuk kuralları üzerine inşa edilmiş ve gelişmiştir. Türk ve Moğol hukuk prensipleri bozkırda ve özellikle Moğolistan'ın kuzeyinde bazı geleneksel farklılıkları içerisinde barındırmakla birlikte, iki kavmin kültürünün aynı coğrafi bölgede başlaması ve gelişmesinden dolayı benzerlik ve bazı hususlarda aynılık arz etmiştir. Temel benzerlikler devlet teşkilatlanması, veliaht belirlenmesi ve hükümdarlık prensipleri konularındaki yasalardır. Konumuzun esasını teşkil etmesi ve misal bakımından bozkırdaki evlilik yasaları ve miras konuları, iki kavim arasında temel benzerlikler gösteren prensipler arasında yer almaktadır. Nitekim eski Türklerde ve Moğollarda babasından hak ettiği hissesini alan büyük oğullar evlendirilmekte, dış dünya da bir yuva kurmak amacıyla evden gönderilmekteydi. Böylece babanın elinde kalan mal ve oturduğu ev, doğrudan en küçük oğula miras kalmaktaydı (Kafesoğlu, 1998, 228). Otçigine evin miras olarak intikali hadisesi, bozkır kültüründe (Kafesoğlu, 1998, 208) devleti oluşturan teşkilat sisteminin en küçük yapısı “*oguş*”un temel hukuki yasalarından biriydi. *Oguşların* birleşmesi ile sülale birlikleri anlamına gelen *uruglar* meydana gelmekte, *uruglar* birleştiğinde sülaleler birliği denen *boy* teşkilatı meydana gelmekteydi. Steplerde kurulan hanlık ya da kağanlıklar, birçok *boyun* bir araya gelerek oluşturduğu *budunların* birleşmesinden meydana çıkmaktaydı (Baykara, 2001, 158-159; Çandarlıoğlu, 2003, 93). Yani bozkırdaki maddî devlet kurumu, onun en alt unsuru olan *oguşa* göre şekil almaktaydı (Baykara, 2001, 159). Araştırmamızın ilerleyen kısımlarında açıklandığı üzere Türk aile yapısı ve hukuku hakkında bilgili bazı Orta Çağ dönemi yazarları, Toluy'un, Cengizli tahtında birinci dereceden erk hakkı olduğunu, hak ettiği erkin gasp edildiğini ima etmişlerdir. Ancak tarihi vakalar step imparatorlarının ya da topladıkları büyük kurultayların, veliaht tayininde otçiginlik olgusuna veyahut evlilik hukukuna riayet etmedikleri, eline erk verilecek kişide farklı özelliklere dikkat ettikleri ve değerlendiklerini göstermiştir. Bozkır devletleri, hükümdarın sağlığında veliaht gösterme prensibine sahipti ve bu durum özel istisnalar dışında genelde öteden beri uygulanagelen bir kuraldı. Hanların veya kağanların veliaht gösterme prensipleri içinde *primogenitura*¹, yani hükümdarın büyük evladının veliaht ilan edilmesi anlayışını zaman zaman kullandıkları görülmüştür. Fakat tarihi hadiselerden anlaşıldığı üzere prenslerin bu çeşit erk kazanma biçimleri, diğer küçük yaştaki prenslerin iktidara kaim olmasından daha az meydana gelmiştir. Özellikle Türkler başta olmak üzere steplerin kavimleri ve hâkimleri veliaht prens tayin ederken liyakati ön plana çıkarmıştır. *Karizmatik vesayet*² veya daha meşhur ismiyle *kut telakkisi* anlayışında denen prensipten dolayı hükümdarlar, iktidarlarını evlatları arasındaki en dirayetli prence vermek zorunda kalmıştır (Kafesoğlu, 1998, 239-240). Aşağıda anlatılacağı üzere Cengiz Han'ın Ögedey'i veliaht tayinindeki temel sebebi de bahsi geçen hususun önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. Nitekim Ögedey'in iktidarı tam anlamıyla bozkır yasasının bir eseri olarak meydana gelmiştir.

Otçigin ve Görevleri

Birçok Orta Çağ kaynağı içinde Reşîdüddin'in Câmî'u't-Tevârîh adlı eseri, Toluy hakkında en detaylı bilgileri içeren tarih çalışmasıdır. Reşîdüddin, eserinde Toluy'u anlatırken aynı zamanda bozkır kültüründen ve geleneklerinden de bahsetmiştir. Müellife göre Toluy, yaşamının büyük bir bölümünü babası Cengiz Han'ın maiyetinde geçirmiş ve onun en sıkı memurlarından biri olmuştur. Yazar, Cengiz Han'ın Toluy'u en yakın Nökeri³ olarak gördüğünü zikrederken ayrıca genel ya da özel tüm meselelerde

¹ Babanın ölmesi durumunda ailenin bütün malvarlığının en yaşlı oğula intikal etmesi âdeti. Cambridge Dictionary, (Erişim Tarihi 10.04.2020), <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6z%C3%BCk/ingilizce/primogeniture>

² “*Karizmatik hakimiyette ise hakimiyetin, hükümdardaki Tanrı vergisi olarak nitelendirilen üstün vasıflardan kaynaklandığı kabul edilir. Bu hakimiyette esas “charisma”, yani bir nevi insanüstülük, “lütuf ve inayet”le donatılmış olma gücüdür. Karizmatik hakimiyette idare edilenler, hükümdarı bu nitelikte bir varlık kabul ederler. Bu telakkide hükümdarın davranışları rol oynamaz. “Tanrı bağı”nın belirtileri her zaman idare edilenlerin lehine olmayabilir.*” Mehmed Niyazi, *Türk Devlet Felsefesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017, s. 46.

³ Başlarda Cengiz Han'ın özel koruması ya da özel hizmetlisi olarak iş yapsalar bile daha sonraları kurumlaşmış ve anlamı genişleyerek Cengizli soyluları tarafından yönetim ve askeri işlerde görevlendirilmeye başlamışlardır. Paul D. Buell, *Historical Dictionary of the Mongol*

Toluy'u hususi danışmanı olarak kullandığından bahsetmiştir (Reşîdü'd-din Fazlullâh, 1373 II, 785). Reşîdüddin, Toluy'un imparatorluk dahilindeki görevlerini ise “*Yurt⁴, ordo, refah, maliye, irakhta⁵, emirler ve Cengiz Han'ın özel ordusu tümüyle ona bağlıydı*” diyerek sıralamıştır (Reşîdü'd-din Fazlullâh, 1373 II, 785-786). Toluy, bunlarla birlikte Cengiz Han'ın en küçük evladı olmasından dolayı Yeke Noyan (Büyük Noyan) unvanını kullanmış⁶ ve Abû'l-Farac'ın da aktardığı üzere tüm imparatorluğun başkomutanlığı görevini yürütmüştür (Abû'l-Farac, 1987, 478). Uhdesinde taşıdığı görevlerden anlaşılacağı üzere Toluy, evvela Cengiz Han'ın genel işleri yürüten baş vezirleri ile eş değerde ve onlarla benzer işleri görmektedir. Bununla birlikte Büyük Han'ın özel tüm meseleleri: *Yurt, ordo, refah, maliye, irakhta, emirler ve Cengiz Han'ın özel ordusu* vb. unsurları idare etmesi bakımından Cengiz Han'ın kişisel danışmanlığını da yürütmesi, Toluy'un Moğol Hanlığı içerisinde Cengiz Han'ın diğer oğulları da dahil olmak üzere ona en yakın kişi olduğunu göstermektedir.

Türk-Moğol töresine ve bozkır hukukuna bir hayli vâkıf olan Reşîdüddin, Toluy ilgili tarihi bilgileri zikrettikten sonra ona bu görevlerin neden ihdas edildiğini izah etmeye çalışmıştır. İzahının temel çıkış noktası bozkır devlet teşkilatlanmasının en temel yapı taşı *oguş* ve onun öznitelikleridir. Reşîdüddin, anlatımında önce bozkır âdetlerince bütün mallar, eşyalar ve halkın dahi yarısı verildikten sonra en büyük evladın baba ocağını terk ettiğini, dışarda ayrı bir yaşam başlattığını aktarmaktadır. Reşîdüddin'e göre taşınmaz bir mal olarak yurt yani ev bu hesaplama dahil edilmemiştir. Ona göre geriye kalan malların yarısı ve yurt evin küçük oğluna, otçigine intikal etmesi gerekmektedir. Reşîdüddin, otçigini evin kalbine ve ateşine bağlı olarak tanımlamakla beraber en küçük oğulun babası ölene kadar bağımsızlığını kazanamadığını, baba buyruğunda yaşadığını ve babasının töresini yürüttüğünü zikretmektedir. Ateş ve kalp kelimeleri eski Türkçe'de “od” olarak ifade edilir. Ateş evin üzerine kurulduğu en temel olgudur ve bu temele bağlı kalıp onu ateşi söndürmemekle yükümlü olan tigin yani prenstir. Bundan dolayı iki kelimenin birleşimi olan ve bazılarının “otçı” bazılarının ise “otçigin” dedikleri kelime “*ateşin prensi*” veya “*kalbin prensi*” anlamlarına gelmektedir. Reşîdüddin, dolayısıyla otağ ya da yurdun miras olarak en küçük evlat olan otçiginin hakkı olduğunu ileri sürer ki kuramsal bağlamda haklıdır (Reşîdü'd-din, 1373 II, 785-786).

Nitekim Türklerde ve Moğollarda ev, ciddi manada bir tapınak ve kutsal bir mekân olarak telakki edilmiş, evin ocağı ise bu ibadetgâhın maddi ve manevi merkezi konumunda olmuştur. Örneğin “ocağı sönmek” ya da “ocağını söndürmek” gibi deyimler, soyun tamamen bitmesi, yok edilmesi⁷ anlamlarına gelmektedir. Bununla birlikte modern Türkiye'de çocuksuz kişilerin ölümü üzerine “*Kimse onun ocağını tüttürmeye devam etmeyecek*” gibi ifadeler kullanılır. İranlı tarihçi Reşîdüddin'in bu olguya sık sık değinmesi aslında teorik anlamda babanın yerine oturan, tahta çıkan ve ocağı devam ettirenin, yani her şeyin merkezine geçen otçiginin, yasak ve töre bağlamında vücut bulan bu öneminden ileri gelmiştir (Roux, 1998, 180).

World Empire, The Scarecrow Press, Lanham, Maryland and Oxford 2003, s. 202; Christopher P. Atwood, “nökör”, *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, Fact On File, Inc., New York 2004, s. 406.

⁴ Moğol lisanında Ordo ya da Hordu ile aynı anlama gelmektedir. Türkçe bir kelime olan yurt “vatan, evi zemine ve toprağa basan Türk evi” anlamlarına gelmektedir. Baykara, *a.g.e.*, s. 75.

⁵ Reşîdüddin'de rastladığımız bu kelimeyi başka bir yerde tespit edemedik. J. A. Boyle'nin neşrindeki metin içindeki dipnotta bu kelimenin “Süvari” anlamına geldiğini ileri sürer. Reşîdüddin/Boyle, *The Successors of Genghis Khan*, trans. John Boyle, Columbia University Press, New York and London, 1971, s. 163.

⁶ Cüveynî ona Uluğ Noyan demektir. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, trc. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2013, s. 453; Yeke, Moğol lisanında büyük demektir. B. Y. Vladimirtsov, *Moğollar'ın İçtimâî Teşkilâtı, Moğol Göçebe Feodalizmi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 157; bu ünvana John Boyle farklı bir açıdan bakmaktadır. O bir makalesinde Cüveynî ve Reşîdüddin'in Toluy için kullandığı “Uluğ Noyan” ya da Moğolca “Yeke Noyan” unvanının ölümünden sonra esas ismi kullanılmaması diye verildiğini öne sürer. J. A. Boyle, “On The Titles Given in Juvaini to Certain Mongol Princes”, *H. J. A. S.*, XI, X, 1956, 146-148.

⁷ Cengiz Han “*Bu korkak Takto'a'ya ait çadırın üst deliğinden girerek, yaldızlı ana dayanağı üzerine atılarak onun çadırını yıkacağız, çocuklarının ve oğullarının en sonuncusuna kadar herkesi öldüreceğiz, aile tapınağının temeli üzerine atlayarak onu yok edeceğiz*” demıştır. Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İşaret Yayınları, İstanbul 1998, s. 180.

Reşîdüddin, otçiginlik kavramının barındırdığı bu ehemmiyetten dolayı Toluy'un Moğol Hanlığı tahtındaki erk hakkını meşrulaştırmış ve iktidarın Türk-Moğol töresine göre Toluy'a ait olduğunu ileri sürmüştür. Teorik anlamda görüşünde haklı olan Reşîdüddin, pratik olarak bunun uygulama alanı bulamadığını görmemiş veyahut görmek istememiştir. Steplerdeki idarî hukuk organları daha evvel açıklandığı gibi, veraset konusunda kut telakkisini öne çıkarmakta ve tahta çıkış konusunda net, sınırları kesin bir şekilde belirlenmiş bir veraset şeması takip etmemektedir. İran'da yaşayan Reşîdüddin'in, Hülâgû'ya dolayısıyla da Toluy hanesine hizmet etmesi tarafsız bir yaklaşım göstermesine gölge düşürmektedir.

Yine de Reşîdüddin'in bozkır kültürü hakkındaki kuramsal bilgi hakimiyeti, bunun yansıması olarak yaptığı çıkarım ve yorumlar, Türk-Moğol kültür araştırmaları açısından dikkate değer önemli hususlar göze çarpmaktadır. Nitekim Reşîdüddin Fazlullâh'ın aktardığı bilgiler, diğer Orta Çağ kaynaklarından daha güvenilir, daha sıhhatlidir. Öyle ki El-Ömerî gibi meşhur bir Arap tarihçi başta olmak üzere birçokları bozkır kültürü hakkındaki bilgilerinin azlığı nedeniyle Türk-Moğol kültürü ile ilgili yanlış bilgiler aktarmışlardır. Misâlen El-Ömerî eserinin bir yerinde Cengiz oğullarının görev paylaşımlarını zikrederken Toluy'un uhdesindeki görevleri Ögedey'in görevleriymiş gibi göstermiş, Ögedey ile Toluy'un Cengiz Han'a yakın bir bölgede yaşadığını belirtmiş, karışıklığa yol açmıştır. Nitekim Reşîdüddin ve Cüveynî'nin aktardığı üzere idarenin danışmanlık, tayin, azil işlerine bakan, yapılacak işleri belirleyen, askeri mühimmatı teftiş eden ve Cengiz Han'a en yakın yerde oturan oğul otçigin Toluy'dur (El-Ömerî, 2014, 65-66; Cüveynî, 2013, 453).

Cengiz Han'ın Veliht Seçimi Üzerine Düşünceler

İranlı diğer meşhur tarihçi Cüveynî, Cihangüşa adlı eserinde Toluy'un iktidar hakkına değinmiş, onun ağabeyi Ögedey'e duyduğu sevgiden dolayı erk yetkisinden vazgeçtiğini ileri sürmüştür. Bunu yaparken Reşîdüddin'in, Toluy için tahti meşrulaştırma kuramı paralelinde çıkarımda bulunmuş, şunları kaydetmiştir: *“Moğol yasasına ve geleneklerine göre tahta babanın yerine küçük oğlu geçerdi. Cengiz Han'ın büyük hanımının küçük oğlu (Uluğ Noyan) idi. Cengiz Han'ın ölümü üzerine onun yasasına rağmen Uluğ Noyan, Ögedey'i hanlık tahtına oturtmak için çaba harcıyor, onu padişah yapmak için çalışıyordu. Kardeşlerinin arasında onu seçip başa getirme işini yasalardan üstün tutuyordu.”* (Cüveynî, 2013, 453) Cüveynî Moğol töresine göre tahta babanın yerine küçük oğulun geçtiğini açıkça zikretmiştir. Reşîdüddin gibi o da Uluğ Noyanlık yani otçiginlik unsuruna değinse de açıklandığı üzere Türkler ve Moğollar, veraset hakkı hususunda doğuştan gelen hükümdarlık anlayışını seçim unsuru olarak kullanmamıştır. Bozkırda erk hakkı bütün kardeşler arasında eşit olmakla birlikte, yalnızca kuta sahip olduğuna inanılan prens tahta geçebilmektedir (Çandarlıoğlu, 2003, 96). Öyleki Toluy, babası için yalnızca emirlerine sadık güvenilir bir oğul, ordu idaresinde başarılı bir askerdirdi. Cüveynî'nin işaret ettiği sevgi ve saygı, Cengiz Han'ın, Ögedey'i veliaht belirlemesinin ardından diğer prenslerin her birinden ona sadık olmaları için aldığı sözden ileri gelmektedir.

Ögedey'in taht namzeti ilan edilmesi ile ilgili en iyi açıklamayı, değindiği noktalardan ötürü tarihçi Barthold yapmaktadır. Barthold'a göre, Cengiz Han yasayı yapan ve yasayı dünyaya hâkim kılan erk olarak, yasanın sıkı bir takipçisi değildi. Yazar pek çok hususta Cengiz Han'ın hukuksal esneklikler sağladığını ileri sürmektedir. Bizce de haklı bulunan bu tespite misal olarak Camuka ile Cengiz Han arasında yaşanan hadise buna iyi bir örnektir. Nitekim andası Camuka, kendisine ihanet ettiğinde onu yasaya uygun olduğu şekilde öldürmek yerine hayatta tutmak istemiştir. Cengiz Han bunu, zor günlerinin kurtarıcısı ve en sevdiği arkadaşı Camuka'nın hayatına kastetmemek için yapmak istemiştir. Eğer Camuka, idam olunması gerektiğini kendi ağzıyla Cengiz Han'a söylemese öldürülmemiş olacaktı. Kısacası Cengiz Han, yalnızca yasayı uygulamaya mecbur kalmıştı ve her an bundan vazgeçebilirdi. Cengiz Han, Camuka'nın talebinin ardından çok sevdiği dostunu kanını akıtmadan öldürerek düzgün bir cenaze

merasimiyle defnettirmiştir (Gizli Tarih, 1986, 129-133). Barthold göre baş hatunu Börte Üçin'den doğan ikinci oğlu Çağatay dahi, Cengiz Han hayattayken babasının yasasını daha katı bir şekilde uygulamakta, asla hukuktan sapmamaktaydı. Bununla beraber Cengiz Han, Çağatay'ı, titiz, disiplinli ve sınırlı tabiatının getirdiği öfkeli ve kavgacı haliyle tanımıştı. Nitekim Çağatay, ağabeyi Cuci ile Otrar Savaşı'nın hemen öncesinde sözlü ve fiili bir kavgaya tutuşmuş, aralarında derin bir husumet başlamıştır. Ayrıca Hârizm seferi dönüşü tekrar ağabeyi ile münakaşaları Cengiz Han'ın onu ve Cuci'yi tahttan men etmesine neden olmuş olmalıdır.⁸ Bunların yanı sıra Barthold, Toluy'un askeri konulardaki yetenek ve zekasının imparatorluktaki herkesi büyülediğini, komutanlık mesleğinde diğer ağabeylerinden açık ara önde olduğunu ispatladığını ifade etmeyi ihmal etmez (Barthold, 1990, 489-490). Çünkü askeri konularda Cengiz Han'ın meşhur komutanları hariç tutulduğunda Toluy, imparatorluğun en becerikli kumandanlarından biriydi. Barthold, Cengiz Han'ın zeki bir idareci olduğu bu nedenle bütün oğullarını tanıyıp karakterlerine nüfuz ettiğini aktarırken şunları da eklemiştir:

“Cengiz Han bu iki kardeşin sahip oldukları hasletlerin, işlerin yürütülmesi açısından son derece önemli olduğunu bilmesine rağmen bu hasletlerin göçebe bir devletin bütünlüğünü korumak için ehemmiyetli bir unsur olan hanedan mensupları arasında birliğin teminine ve geniş bir imparatorluğa hâkim olmaya yetmeyeceğini de biliyordu. Hanedanın bütünlüğü, ya Çingiz Han gibi bir dahi ve kuvvetli şahsiyet veya hanedan üyelerini ve milleti kendisine bağlıyacak mutedil ve şefkatli birisi tarafından sağlanabilirdi. Sadece Ögedey bu vasıflara haizdi; bununla beraber Yasa'nın titiz bir uygulayıcısı değildi. Üstelik içkiye düşkünlüğü babasının tayin etmiş olduğu hududu epeyce aşıyordu. Askeri sahada temâyüz edebilecek bir kabiliyete sahip değildi. Askeri seferlere babasından daha az katılıyordu; yıllarının büyük bir kısmını Karakorum ve çevresinde Çin ve Müslüman sanatkarların yardımıyla muhteşem binalar yapturmakla geçiriyordu. Cömertliği sayesinde teb'asının sevgisini kazanacağını iyi bilen Çingiz Han, bu sebeple kendisine halef olarak askerî kabiliyetleri üstün olan Tûluy'u ya da Yasa'nın titiz bir uygulayıcısı olan Çağatay'ı değil onu seçmiştir.” (Barthold, 1990, 489-490)

Bir başka tarihçi Cahun ise iktidarın Ögedey'e miras bırakılmasını farklı bir açıdan ele almıştır. Cahun, Toluy'un Türk ve Moğol hukukunca evin en küçük oğlu olması nedeniyle tahtı hak ettiğini savunmuştur. Ona göre Ögedey'in han ilan edilmesi Liao'lu Çinli Yelüçutsay'ın ve yanındaki Çin taraftarı hizbin komplosudur. 1229 yılında, Toluy'un niyabeti esnasında düzenlenen büyük kurultaydan çıkan kararların hepsi Çin hizbinin ayarladığı şekilde çıkartılmış, yürürlüğe konmuştur. Cahun, Yelüçutsay'ın Ögedey'in en yakın adamı olması nedeniyle hanı kolayca manipüle ettiğini savunmakta, Ögedey'in açıkça yönlendirildiğini ileri sürmektedir. Cahun, 1229 kurultayı ile ilgili teorilerinin temelini Çin kaynaklarına dayandırmakta ve aynı kaynaklara göre Toluy'un iktidarı Ögedey'e vermekte pek gönüllü olmadığını iddia etmektedir. Zira o, 1229 yılında Toluy iktidarını devir teslim zorlayan Yelüçutsay'ın baskısından ileri geldiğini ifade etmiştir (Jackson, 2010, 320). Liao'lu Çinli Yelüçutsay ile Çin hizbinin Ögedey taraftarı olmaları ise büyük bir ülkü taşımaktadır. Yelüçutsay ve ekibi Ögedey'e yakınlıklarıyla onu istedikleri gibi kontrol edebilecekler böylelikle hanlığın merkezini kendi ana vatanları Çin'e nakledebileceklerdir. Dahası ileri sürülen bu savlar arasında Çin hizbinin gerçekte yaptıkları bu faaliyetin Türk ve Moğol hukukunca iktidarı hak eden Otçigin Toluy'un soyunun önünü açtığını ve Cengiz Han'ın olgunca sözlerini övdüğü Kubilay'ı Çin'deki idareye hazırlamaya başladıklarını aktarmıştır (Cahun, 2006, 200-206).

Gerçekten Toluy'un 1232 yılındaki ölümünden yaklaşık yirmi yıl sonra soyu başkent Karakorum'da iktidar olmuş, devam eden süreçte Toluy Ulusu imparatorluğun çoğunda büyük bir nüfuz elde etmiştir.

⁸ “Üç gün sonra yemekte Cengiz, üç oğluna “Emirlerimi dinlemiyorsunuz” diye sitem ediyor ve gözlerini Çağatay'ın üstüne dikiyordu. Çağatay, babasının önünde diz çöküp: “Baba, sana itaat etmemekten ise ölümü tercih ederim” dedi. Cengiz, ona böyle birkaç kere sitemde bulunmuştu. Bu defa ilave etti: “Daima böyle olurum diyorsun, gerçek mi söylüyorsun?”, “İşte baba beni öldür” dedi. Cengiz, “Oğlun Muatog an bir ok ile öldü. Ağlayıp şikâyet etmekten seni men ediyorum” dedi.” A. Konstantin d'Ohson, *Moğol Tarihi, Denizler İmparatoru Cengiz*, (trc. Bahadır Apaydın), Nesnel Yayınları İstanbul 2008, s. 124.

Toluy'un vefatıyla vuku bulan olayların Cahun'un öne sürdüğü fikri güçlendirdiği düşünülebilir. Ancak tarihi olaylar Ögedey Ulusunun elindeki iktidarın Toluy Ulusuna geçmesindeki en önemli faktörün Toluy'un baş hatunu Sorgaktani Beki olduğunu göstermiştir. Bu hususla alakalı yeni veriler ortaya çıktıkça Yelüçutsay ve Çin hizbinin Ögedey Han'a yakınlıklarının ve iktidarı yönlendirme güçlerinin daha iyi anlaşılacağını düşünmekteyiz. Biz Ögedey'in taht namzeti olarak ilan edilmesi hadisesinde Barthold'un "İktidara en uygun kişinin seçilmesi görüşü" daha muteber bulmaktayız. Nitekim Cengiz Han'ın oğlu Cuci ile arası zaten açılmış, hatta bir dönem fiili bir savaş çıkmak üzereyken Cuci'nin vefat etmesiyle gerginlik yatışabilmiştir. Çağatay, Cengiz Han'ın yasağına ondan daha fazla ehemmiyet atfetmesine rağmen kavgacı ve sınırlı bir tabiata sahiptir. Doğudaki ve batıdaki birçok zaferin mimarı, imparatorluğun başkomutanı Toluy'a gelince, Çağatay kadar yasağı iyi bilmesine ve yasanın sıkı bir takipçisi (Rachewiltz, 2010, 215) olmasına rağmen iktidarı ele almak için uygun değildir. Ögedey'in özellikleri diğerlerinden daha farklıdır ve Cengiz Han seçimini yaparken bunu göz önünde bulundurmıştır.

Cüveynî Toluy'u "*Siyasette keskin bir kılıç*" ve "*Alevi değdiği yeri yakıp küll eden ve orada hiçbir şeyden eser bırakmayan yıldırım*"a (Cüveynî, 2013, 164) benzetmiştir. Cüveynî'nin Toluy hakkındaki bu ifadelerinden onun da ağabeyi Çağatay gibi sert bir mizaca sahip olduğunu anlayabiliriz. Nitekim 1219'daki veliaht seçimi sırasında ağabeyi Çağatay ile birlikte diğer ağabeyi Ögedey'in ilk destekçilerinden biri olmuştur (Gizli Tarih, 1987, 174-181). Cüveynî bununla birlikte Toluy'un kardeşi Ögedey'e karşı büyük bir sevgi ve muhabbet duyduğunu şu şiirle aktarmıştır: "*Aramızdaki sevgi, akrabalık sevgisini aştı. Akrabalık sevgisi, aramızdaki sevgiden daha aşağıdır.*" (Cüveynî, 2013, 453). Cüveynî, iktidarın Toluy tarafından Ögedey'e verildiğini, daha doğrusu böyle lütfettiğini belirtmeye çalışır gibidir. Bunu Uluğ Noyan olmasının yanı sıra sevgi anlayışı ile de temellendirmeye çalışır ki bizce bu pek doğru değildir. Bununla birlikte Gizli Tarih'teki Toluy'un ölümü hikayesi Cüveynî'nin fikriyle gerçekte paralellik arz etmektedir. Nitekim onun ölümü Gizli Tarih'e göre Ögedey'in yaşaması uğruna kendini kurban etmeye dayalı bir öyküdür (Gizli Tarih, 1987, 191-195). Ancak bu anlatımlar Toluy'un yaşamını, ölümünün ardından destanlaştırma ve öyküleştirme çabalarından başka bir şey değildir. Zira Sorgaktani Hatun'un yaşamının tümüne bakıldığında kocası otçığının mirasından maddî ve manevî her anlamda faydalandığını anlarız.

Reşidüddin, Câmîu't-Tevârîh adlı eserinde Ögedey'i anlatırken şarapçı ve aşk adamı olduğundan hatta Cengiz Han'ın onu bu özelliklerinden dolayı çoğu zaman azarladığı ve düzeltmeye çalıştığını aktarmıştır. Aynı müellife göre Moğol tahtına namzet iki aday vardır ve bunlar Toluy ile Ögedey'dir. Fakat o Cengiz'in yine de Ögedey'den tarafa karar kıldığını ifade etmiş ve bunun üzerine çok fazla konuşmamıştır. Reşidüddin devamında Cengiz Han'ın Tangut seferine çıktığını, bu sırada hastalanıp durumunun kötüleşmesi üzerine geri dönüş yolundalarken bütün evlatlarını yanına topladığını, burada yaptığı konuşma ile herkesi Ögedey'in danışmanı ve yardımcısı olarak atadığını söylemiştir. Cengiz Han'ın ölürken son emri oğullarının bu emrine uymaları olmuştur (Reşidüddin Fazlullâh, 1373 I, 618-619).

Toluy'un Saltanat Naîbliği Dönemi (1227-1229) ve İktidar Değişimi

Cengiz Han'ın ölümü sonrası Toluy, kalbin prensi (otçığın) olarak Doğu Moğolistan'daki ata topraklarını almıştır (Golden, 2013, 299). Gizli Tarih'e göre Ögedey Altın Ulus yani Merkez Halk'a hükmetmiştir. Bu tabir yalnızca Karakorum'u değil aynı zamanda bütün Moğol anavatanını kapsamaktaydı. Böyle bir durumda anlaşılmalıdır ki Toluy hiçbir yere hükmedemeden ölmüştür. Dahası bir araştırmacı durum böyle olunca Toluy Ulusunun İran'a yerleşme gerekçesi olarak bu iddia sürmüştür (Dashdondog, 2011, 150-151). Ancak 1251'de Toluy Ulusunun Ögedey Ulusuna yaptığı baskı ve neticesinde Toluy soyunun üstünlüğü onları neredeyse imparatorluğun çoğunda nüfuz sahibi yapmıştır. 1251'de Toluy ailesinin ilk büyük hanı Mengü, Çin ve İran'ı iki küçük kardeşine paylaşmıştır. İki kardeşten Hülâgû'nun İran'da iktidar olması tamamıyla ağabeyinden aldığı görevden dolayıdır. Böyle bir durum meydana gelse

dahi Toluy ailesinin bu durumunu İran'a yerleşmeleriyle⁹ değil Çin'de Kubilay'ın Yuan hanedanlığını¹⁰ kurup iktidarı Hanbalık'a taşınmasıyla açıklanırdı. Zira Çin'deki Moğol yerleşmesi İran'da vücuda gelen yerleşmeden daha sağlamdır.

Toluy'a miras olarak Cengiz Han'ın Tula ile Onon ve Kerülen ırmakları içerisinde kalan toprakları intikal etmiştir (Yuvalı, 1994, 26). Bununla beraber Toluy, Kerayit ve Moğol kabilelerinin de doğrudan idarecisi olmuş, adı geçen kavimler ona bağlanmıştır (Cahun, 2006, 203). Babasının ölümü üzerine ağabeylerinin başına saltanat naîbi olarak geçen Toluy, iki yıllık geçici bir süre için devleti yönetmeye başlamıştır. İmil ve Kabak nehirleri arasındaki yerleri alan Ögedey'in ülkesi ise o sırada Toluy'un topraklarına bitişiktir (Yuvalı, 1994, 18).

Ülkenin paylaşılmasından sonra Cengiz Han'ın oğulları kendi ülkelerine dönmüş ve aradan yaklaşık iki yıl geçmiştir. Toluy, 1227-1229 yılları arasında devlete saltanat naîbi olarak hükmetmiştir. Ancak Cengiz Han'ın ölmeden önceki vasiyeti imparatorluktaki herkes tarafından bilinmekte, devlet işinin geciktirilmemesi gerekmektedir. Nihayetinde Toluy, başkent Karakorum'da riyasetinde düzenlenecek bir kurultayın hazırlıklarına başlamıştır. Ülke işlerinin aksamaması ve iktidar meselesinin yoluna koyulması için ülkenin dört bir yanına Saltanat Naîbi Toluy tarafından elçiler gönderilmiştir. Hanlığın dört bir yanından, dört haneye mensup soylular özel maiyetleri ile kendi ordolarından çıkarak başkent Karakorum'a hareket etmişlerdir. Kısa bir süre sonra başkentte toplanan soylular, ev sahibi Toluy'un büyüklüğü ve meşhurluğuna yaraşır bir eğlence ile karşılaşmışlar, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen kardeşleri ve akrabalarıyla tanışma olanağı yakalamışlardır. Üç gün süren eğlence, yeme ve içmeden sonra tarihi 1229 kurultayı başlamıştır. Kurultay'da çoğunluğun aslında askerlik yönü güçlü olan Toluy'a eğilimli olduğu görülmüştür. Çinli vezir Yelüçutsay, Cengiz Han'ın vasiyetinin yerine getirilmesi ve devletin dağılması için saltanat naîbi Toluy'dan gereğinin yapılmasını rica etmiştir (d'Ohhson, 2008, 163). Naîb lafa tereddütsüz bir biçimde "*Ögedey'i Han seçmeliyiz*" diyerek başlamış, takiben Cengiz Han'ın vasiyetnamesini okumuştur. Buna karşılık Ögedey: "*Her ne kadar Cengiz Han'ın vasiyeti böyle ise de bu iş için daha uygun büyük kardeşlerim ve amcalarım var. Moğol âdetlerine göre bir evde büyük küçüğün babası sayılır, Uluğ Noyan¹¹, bu hanedanın en büyük oğludur. O, gece ve gündüz Cengiz Han'ın hizmetinde bulundu. Onun yasalarını, yönetim tarzını gördü, duydu ve öğrendi. O dururken ben nasıl hanlık tahtına otururum*" demiş ve ardından kendisine düşünmek için bir süre müsaade verilmesini istemiştir. Kırk gün boyunca konuyu meşveret ederek düşünmüş, fakat daha fazla geciktirememiştir (Cüveynî, 2013, 187-189).

Reşîdüddin ise eserinde yaşananları daha detaylı ve canlı aktarmaktadır. Nitekim ona göre Toluy, 1224 yılındaki doğu seferinden döndükten sonra Cengiz Han'dan aldığı emir gereği kardeşi Ögedey'in komutası altında Tangutlarla savaşa gidip gelmiştir. Cengiz Han, vefatına yakın bir dönemde, ki muhtemelen 1224 sonrasıdır, Toluy'u ağabeyi Ögedey'in danışmanlığına atamış, Cengiz Han'ın hizmetinde iken yaptığı işlerin hepsini Ögedey içinde yapmaya başlamıştır. Reşîdüddin, kısacası Cengiz Han'ın daha hayatta iken oğlu Ögedey'i han olmaya hazırladığını ifade etmektedir. Yazar Cengiz Han'ın ölümü sonrası tabutunun ordosuna getirilerek yas töreni düzenlendiğini, cenaze merasimi bitip hanedan üyeleri saraydan ayrılınca Toluy'un babasının tahtına, büyük ordosuna ve halkının üzerine yerleştiğini aktarmaktadır. Reşîdüddin, yas töreninden sonraki naîblik döneminde Toluy'un kardeşlerinin hepsine büyük özen ve ihtimam gösterdiğini, büyük hizmetlerde bulunduğunu ve abilerinin ona bu yüzden çok minnettar kaldığını eklemiştir. Bununla birlikte Cüveynî'nin de bahsettiği üzere naîblik dönemi boyunca

⁹ Oğlu Hülâgû İran'da İlhanlı sülalesini başlatarak bu bölge ve çevresinde 1256-1353 yılları arasında hükmedecektir. Abdülkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *D.İ.A.*, C. 22, İstanbul 2000, s. 102-105.

¹⁰ Oğlu Kubilay'ın kurduğu Yuan Hanedanı 1260-1368 yılları arasında Çin'de hükmedecektir. Osman Gazi Özgüdenli-Roxann Prazniak, "Kubilay Kağan", *D.İ.A.*, C. EK-2, İstanbul 2016, s. 88-89.

¹¹ Toluy.

Toluy'un Ögedey'e bağlı kaldığını ve onun han olması için büyük bir çaba sarf ettiğini zikretmiştir (Reşîdü'd-din Fazlullâh, 1373 II, 787).

Reşîdüddin'in eserinde törenin detayları ile ilgili verdiği bilgiler, çağdaşı olan diğer yazarların eserlerinde zikrettiklerinden çok az farklılık taşımaktadır. Ona göre baba yurdunun mirasçısı Toluy, sonunda ülkenin birçok yerine elçiler göndererek büyük bir kurultay toplamıştır. Üç gün süren eğlenceler ve şenlikler sonrası soylular devlet meselelerini konuşmaya başlamıştır. Bundan sonra konu Cengiz Han'ın vasiyeti ve iktidar meselesine gelmiştir. Kurultayda yer alan hanedan üyeleri ağız birliği etmişlercesine Cengiz Han'ın vasiyetine uyarak Ögedey'in tahta geçmesini talep etmişlerdir. Ögedey ise bu topluluğa karşı: "Cengiz Han'ın emri önemli olmasına rağmen henüz büyük kardeşlerim ve amcalarım burada yok ve bilhassa en genç kardeşim Toluy bu göreve gelmeye ve başarmaya daha uygun" demiştir (Reşîdü'd-din, 1373 I, 635-636).

Abû'l-Farac Ögedey'in o anki konuşmasını şöyle aktarmaktadır: "Gerçi babamın emri bu merkezdedir. Fakat içimizde benden daha büyük olan bir kardeşim ve bu makama benden daha layık olan amcalarım vardır. Bundan başka kardeşim Tuli büyük karargâhta doğmuştur ve daima babamın hizmetinde bulunmuştur. Devletin kanunlarına ve idare işlerine benden daha çok vukufludur, isterseniz tahta onu geçiriniz." (Abû'l-Farac, 1987, 525-526)

1229 kurultayı ile ilgili bütün versiyonlar içinde Ögedey, söylevleri sırasında Toluy'un sürekli babasıyla birlikte olduğu ve devlet işleri hususunda onun kendisinden daha başarılı olduğunu zikretmiştir. Nitekim Cengiz Han'ın vasiyetnamesi gereğince kendi iktidarı zaten garanti altına alınmıştır. Ögedey'in konuşmaları ile amaçladığı iki şey vardır. Bunlardan ilki imparatorluğun en etkili kişilerinden Toluy'u kendine daha çok yaklaştırmaktan başka bir şey değildir nitekim Toluy imparatorluğun en iyi komutanları arasındadır ve bunu kanıtlamıştır. Zira 1230'lu yıllarda beraber çıkacakları Hitay seferinde Toluy, büyük zaferler elde etmiştir. İkinci ise Türk-Moğol töresinin getirdiği önemli bir husus olan tahtı reddetme seremonisidir. Nitekim bozkır yasası gereği mutlak anlamda tahta cülûs edecek olan namzet prens, tahta çıkmadan evvel büyük amcaları ya da daha önemli kişiler varken iktidar hakkını reddeder tahta çıkamayacağını ifade ederdi. 3 defa tahtı reddetmesi yasanın getirdiği bir adetti (Niyazi, 2017, 75). Tüm anlatımlarda Ögedey'in bu tevazulu duruşuna karşın kurultaya katılanlar, Cengiz Han'ın emirlerinin ne esnetilebileceği ne de değiştirilebileceğini söylemişler bütün ısrar ve çabaların sonucunda Ögedey tahtı resmen kabul etmiştir. Törenin tamamlanması için ağabeyi Çağatay sağ elinden, kardeşi otçigin Toluy sol elinden ve amcası otçigin (Ötegin) ise belinden tutarak onu öküz yılında tahta çıkarmışlardır. Toluy ona yönelip bir kadeh tutmuş, sarayın içinde ve dışında herkes diz çökmüş bir haldeyken: "Dünya hanlığınla kutsansın" demiştir (Reşîdü'd-din Fazlullâh, 1373 I, 634-636; Abû'l-Farac, 1987, 526).

Törenin Cüveynî'deki versiyonu da neredeyse aynıdır. Ögedey sonunda Cengiz Han'ın vasiyetini ve akrabalarının ısrarını yerine getirmeyi uygun görmüş, hanlık tahtını kabul etmiştir. Kurultayda bulunan herkes başları açık, kuşaklarının ucu omuzlarından arkaya itilmiş bir halde üçer defa Ögedey'in önünde eğilerek "Hakanım taht mübarek olsun" demişlerdir. Ağabeyi Çağatay sağ elini, amcası Otçigin Ötegin ise sol elini tuttuğu halde onu tahta oturtmuşlardır. Bunun ardından tüm prensler karşısında Toluy, Ögedey'e kadeh sunmuştur. Ardından Ögedey herkes beraberinde dışarı çıkarak güneşe karşı durmuş, üç kez eğilerek bu seremoniyi tamamlamıştır (Cüveynî, 2013, 189-190).

Gizli Tarih bu törenden Reşîdüddin ve Cüveynî'nin bahsettiği kadar detaylı bir şekilde bahsetmez. Tören hakkında yalnızca şunları söylemekle yetinir:

"Sıçan yılında (1228) Ça'adai ile Batu başlarında olduğu halde sağ cenahın prensleri, Otçigin-noyan, Yegu ve Yesungge başlarında olduğu halde sol cenahın prensleri, Tolui başlarında olduğu halde merkezin prensleri, prensesler, damatlar, tümen komutanları ve binbaşılar hepsi bir araya gelerek, Keluren

(nehrinde) bulunan Kode'u adasında kurultay için toplandılar ve Çinggis-hahan'ın emri gereğince Ogodai-hahan'ı "Han" intihab ettiler. Ça'adai, küçük kardeşi Ogodai Hahan'ı kendisi tahta oturttu. Ça'adai ile Tolui, babaları Çinggis-hahan'ın altın hayatını muhafaza etmiş olan gece muhafızlarını, silâhşorları, sekiz bin gündüz muhafızını, yani Çinggis-hahan'ın yanında vazife görmüş olan on bin emektar muhafızı Ogodai-hahan'ın emrine tahsis ettiler. Aynı şekilde devletin merkez kısmı da onun emrine verildi." (Gizli Tarih, 1986, 190-191)

SONUÇ

Moğol döneminin muasırı kaynaklar ve çağdaş tarih yazınından elde edilen veriler neticesinde meşhur tarihçiler Cüveynî ve Reşîdüddin'in temel yanılgıları, aile hukukuna dahil bir olguyu devlet idare hukuku bağlamında etkili bir faktör olarak göstermeleri, Moğolların ve Türklerin belirsiz veraset sistemlerini göz ardı etmeleri olmuştur. Reşîdüddin ve Cüveynî gibi Türk ve Moğol kavimlerinin tarihlerine, kültürlerine vâkıf iki tarihçinin adı geçen kavimlerin hukuki meselelerine gayet iyi nüfuz ettikleri açıktır. Bu yüzden veraset meselesi hakkındaki söylemleri ile tabi buldukları İran İlhanlı hükümdarlarının erk yetkilerini meşrulaştırma ve güçlendirme gayesinden başka bir amacı gözetmedikleri açıktır. Nitekim İran'a gelerek burada büyük bir şube devlet tesis eden Hülâgû, Toluy'un baş hanımı Sorgaktani Beki'den olan üçüncü oğludur ve Cengiz Han'ın resmi torunudur.

Toluy'un iktidar hakkı, muasır tarihçilerden Cüveynî'ye göre "Uluğ Noyan" olması, Reşîdüddin'e göre ise aynı anlama gelen otçiginliği üzerinden temellendirilmiş, Ögedey'in tahta çıkışı usulsüz bir işlem olarak ifade edilmiştir. Oysaki otçigin, devlet mekanizmasının en altındaki temel hücrenin, *oguş'un* en küçük erkek bireyini ifade etmekteydi. Bununla birlikte İç ve Kuzey Asya steplerindeki aile hukukuna göre birtakım haklara haiz olan otçigin, devlet üzerinde ve veliaht seçimi bağlamında herhangi bir yasal hakka sahip olmamakla birlikte, Toluy'un, Cengiz Han devrinde üstlendiği görevlerden anlaşılacağı üzere birtakım idari görevlere de haizdir. Ancak açıklandığı üzere Türk-Moğol aile kültürünün bir ögesi olarak otçiginlik, tarihin hiçbir zamanında veliaht seçiminde belirleyici bir unsur olarak görülmemiştir. Nitekim Türkler ve Moğollarda belirli bir veraset kanunu olmamakla birlikte "kut telakkisi" ya da diğer adıyla "karizmatik vesayet", büyük han ve kağanların iktidara gelmesindeki en temel anlayış olmuştur. Bu nedenle Cengiz Han, dört oğlunun arasında kendisinde Kut gördüğü ve iktidarı hak ettiğine inandığı baş hatunu Börte Uçin'den olma üçüncü oğlu Ögedey'i ölmeden veliaht olarak tayin etmiştir.

KAYNAKÇA

- Anonim, (1986). *Moğollar'ın Gizli Tarihi I. Tercüme*, (trc. Ahmet Temir), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Atwood, Christopher P., (2004). *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, Fact On File, Inc., New York.
- Barthold, V. V., (1990). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Baykara, Tuncer, (2001). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Boyle, J. A., (1956). "On The Titles Given in Juvaini to Certain Mongol Princes", *H. J. A. S.*, XI, X, 1956, 146-154.
- Buell, Paul D., (2003). *Historical Dictionary of the Mongol World Empire*, The Scarecrow Press, Lanham, Maryland and Oxford.
- Cahun, Leon, (2006). *Asya Tarihine Giriş, Kökenlerden 1405'e Türkler ve Moğollar*, trc. S. İnan Kaya, Seç Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Cambridge Dictionary, (Erişim Tarihi 10.04.2020), <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6z%C3%BCk/ingilizce/primogeniture>
- Çandarlıoğlu, Gülçin, (2003). *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Türk Dünyası ve Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

- D'ohhson, A. Konstantin, (2008). *Moğol Tarihi, Denizler İmparatoru Cengiz*, (trc. Bahadır Apaydın), Nesnel Yayınları, İstanbul.
- Dashdondog, Bayarsaikhan, “*Mongols and Armenians (1220-1335)*”, Brill's Inner Asian Library, Leiden (Netherland).
- El-Alevî, Abdülazîz, (1999). “İbn Fazlullah el-Ömerî”, *DİA*, C. 19, İstanbul 1999, s. 483-484.
- El-Ömerî, Şihabeddin b. Fazlullah, (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l-Ebsâr*, (trc. D. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul.
- Golden, Peter B., (2013). *Türk Halkları Tarihine Giriş*, trc. Osman Karatay, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Gregory Abû'l-Farac, (1987). *Abû'l Farac Tarihi C. II*, (trc. Ö. R. Doğrul), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Hemedanî, Reşîdu'd-din Fazlullâh, (1373/1994). *Câmi'u't-tevârih C. II*, neşr. Muhammed Rûşen-Mustafâ Müsevî, I-IV, Tahran: Neşr-i Elburz.
- Hemedanî, Reşîdu'd-din Fazlullâh, (1373/1994). *Câmi'u't-tevârih C. I*, neşr. Muhammed Rûşen-Mustafâ Müsevî, I-IV, Tahran: Neşr-i Elburz.
- Jackson, Peter, (2010). “The Dissolution of The Mongol Empire”, *History of Mongolia Volume I The Pre-Chinggisid Era Chinggis Khan and the Mongol Empire* (ed. David Sneath), Global Oriental, Folkestone, s. 315-357.
- Kafesoğlu, İbrahim, (1998). *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları İstanbul.
- Kushenova, Ganizhemal, (2007). “Cengiz Han'ın İki Valisi, Mahmut Yalavaç ve Yeh-Lu Ch'u-Ts'ai: Devlet İdare Anlayışları ve Uygulamaları”, *Bilig*, S. 42, s. 231-232
- Niyazi, Mehmed, (2017). *Türk Devlet Felsefesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Rachewiltz, I. de, (2010) “Some Reflections on Cinggis Qan's Jasai”, *History of Mongolia, History of Mongolia Volume I The Pre-Chinggisid Era Chinggis Khan and the Mongol Empire* (ed. David Sneath), Global Oriental, Folkestone, s. 212-228.
- Reşîdüddin/Boyle, (1971). *The Successors of Genghis Khan*, trans. John Boyle, Columbia University Press, New York and London.
- Roux, Jean-Paul, (1998). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (çev. Aykut Kazancıgil), İşaret Yayınları, İstanbul.
- Vladimirtsov, B. Y., (1995). *Moğollar'ın İçtimâî Teşkilâtı, Moğol Göçebe Feodalizmi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.